

RECENZE

Sociální politika ve světle výzkumných prací

Československý Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, pracoviště Praha je již tradičním dodavatelem zajímavých a hodnotných výzkumů. I když je poněkud neobvyklé recenzovat výzkumné zprávy, chtěla bych upozornit na vysokou úroveň publikace Vladimíra Wynnyczuka a kolektivu „Mezinárodní srovnání populačních opatření v Evropě“ (1978). Práce navazuje na předchozí srovnání z roku 1976 a podává stručný, ale velmi zasvěcený přehled populačních opatření a opatření společenské péče o rodiny s dětmi, která platí ve všech socialistických státech a některých evropských kapitalistických zemích. Ve srovnatelné tabulkové formě obsahuje studie informace o podmínkách sociálního zabezpečení rodin s dětmi, informace o podmínkách uzavření sňatku či uskutečnění rozvodu a informace o přístupu jednotlivých států k otázkám plánovaného rodičovství, jak byla v platnosti v r. 1978. Práce je doplněna analýzou populačního vývoje v srovnávaných státech.

U jednotlivých opatření je uváděna výše finanční podpory a výčet podmínek, za kterých jsou poskytovány. Pro lepší orientaci a srovnání udávají autoři i výši průměrné měsíční mzdy v průmyslu. Jejich demografická analýza si také všimá změn reprodukčního procesu v jeho základních ukazatelích.

Studie je cenným příspěvkem v oblasti sociální politiky, především pro svou aktuálnost, srovnatelnost a spolehlivost údajů a také proto, že informace o populačních opatřeních v jiných státech jsou u nás velmi obtížně dostupné. Je vhodným studijním materiálem pro instituce, politické pracovníky, pracovníky v oblasti sociální politiky i pro pedagogy na některých středních a vysokých školách. Prospěšné a užitečné by bylo, kdyby autoři v této dobré tradici pokračovali a po určitém časovém odstupu sestavili další přehled, který by zachytil změny v oblasti sociální péče o rodinu a děti, ke kterým průběžně v jednotlivých státech dochází. Vítejným přínosem by byl i obdobný přehled z jiných oblastí společenské péče o obyvatelstvo.

Další hodnotnou prací je zpráva z výzkumu Milady Bartošové „*Situace rodin s prvním dítětem do věku tří let*“ (1979). Cílem této studie bylo odhalení hlavních problémů této skupiny obyvatel a naznačení možných směrů pomoci. Autorka v práci použila statistického materiálu Federálního statistického úřadu, rodinných účtů a materiálů českého Ministerstva financí o novomanželských půjčkách. Bytovou situaci odvodila z jiných výzkumů realizovaných tímto pracovištěm.

Z údajů prezentovaných autorkou je zřejmý posun zakládání rodiny a prvního porodu do nižších ročníků, než tomu bylo u rodičovské generace dnešních snoubenců. Snižuje se věkový rozdíl mezi manželi, prudce roste vzdělání a častěji se stává vyšší vzdělání ženy ve srovnání se vzděláním muže. Pro dnešní mladou rodinu s jedním dítětem jsou příznačné také relativně nízké příjmy.

Mladé rodiny jsou charakteristické i svou zvláštní bytovou situací. Pouze jedna

třetina z nich žije po svatbě ve vlastním bytě, avšak v průběhu pěti let získává většina z nich samostatný byt. Z demografických údajů vyplývá, že tento soubor tvoří mladí lidé ve věku do 25 let a délkou manželství do 5 let. Autorka podotýká, že do tohoto období spadá jejich profesní start a pro muže základní vojenská služba. To znamená, že čím je sňatek časnější, tím je i kumulace životních změn větší.

Protože většina mladých manželství je finančně odkázána na pomoc svých rodičů, zamýšlí se autorka také nad charakteristikou rodičovské generace dnešních mladých manželů a odhaduje, k jakým změnám u nich může v postojích k dospělým dětem docházet. Ve svých úvahách vychází z faktu, že dnešní snoubenci vyrůstali převážně ve velmi dobře ekonomicky zajištěných rodinách, pro které byl charakteristický postupný vzestup životní úrovně. Dokonalé vybavení domácností, kvalitní oblečení a kvalitní strava je pro rodiče dnešních mladých lidí velkým pokrokem oproti jejich skromným počátkům při zakládání rodiny. Obvykle již dnes nemají jiné přání kromě toho, aby poskytl svým dětem v krátké době vše, co sami požívali celý život. Ochota přispívat mladé rodině na vybavení a provoz domácnosti je jistou kompenzací za to, co jim v mládí chybělo. Naproti tomu však z celkového trendu změn rodinného života autorka vyvozuje, že další generace bude méně ochotna tímto způsobem přerozdělovat své příjmy, protože jejich start do manželství byl jiný a osobní potřeby a zájmy jsou v každé generaci bohatší a tím i nákladnější.

Z příjmového hlediska se tedy sledované rodiny rozpadají na skupinu, která je podporována rodiči, a na skupinu, která žije od počátku z vlastních příjmů. Skupina, která nemá hmotnou podporu širší rodiny, bude pravděpodobně narůstat a rodiče mladých snoubenců budou pravděpodobně častěji vynakládat své příjmy na vlastní potřeby. V souvislosti se stoupajícím počtem rodově bude také v každém dalším ročníku přibývat mladých lidí z neúplných rodin, kde jsou příjmy a možnosti pomoci výrazně nižší.

Svou podnětnou a obsahově závažnou studii uzavírá M. Bartošová zdůrazněním nutnosti větší společenské péče mladým rodinám. Pro zajištění dvojího příjmu v těchto rodinách je třeba i nadále rozvíjet dětská zařízení a uvážit formu pomoci mladé rodině po skončení řádné mateřské dovolené.

Práce Milády Bartošové je věcná, srozumitelná, její velkou předností je, že není zahlcena čísly a tabulkami. Je psána s citem a porozuměním pro problémy rodin s dětmi. Po metodické stránce je její studie velmi dobrým příkladem sociologické práce, založené na studiu dokumentů a sekundární analýze dat z různých výzkumů a pramenů. Sympatická je i její osobní a společenská angažovanost, se kterou upozorňuje na mezery v našem systému společenské péče o rodinu a děti.

V tomto přehledu bych se ještě chtěla zmínit o zajímavé práci Miroslava H ir š l a „Analýza skupin obyvatelstva s omezenou možností spotřeby v roce 1976“ (vyd. 1979). Účelem studie je podání hlubší charakteristiky a příprava podkladů pro prognózu vývoje a případná opatření, která by vedla k omezení tohoto společensky nežádoucího jevu. Oblast omezené životní spotřeby je vymezená horní hranicí pásma sociálního minima. Autor tedy operuje v práci se dvěma základními pojmy:

1. *Sociální minimum* definuje jako takový podíl na průměrné úrovni spotřeby, který tvoří dolní hranici obecně přijatelné výše životní úrovně. Horní hranici pásma sociálního minima určil částkou 806 Kčs na člena domácnosti a u samostatně žijícího nepracujícího důchodce částkou 795 Kčs.

2. *Existenční minimum* tvoří 42 % průměrného příjmu, pro rodinu se dvěma nezávislými dětmi je stanovil částkou 604 Kčs na člena domácnosti a u nepracujícího samostatně žijícího důchodce částkou 597 Kčs měsíčně.

V době realizace výzkumu žilo v oblasti omezené spotřeby 10 % z celkového obyvatelstva. Oproti minulým šetřením se tento podíl výrazně snížil, zatím co podíl osob žijících v pásmu existenčního minima zůstal nezměněn a je jedním z nejnižších na světě. Autor upozorňuje, že důsledným dodržováním směrnic o doplňkové sociální péči by bylo možné tento podíl ještě snížit.

Převážnou část osob žijících v pásmu omezené spotřeby tvoří domácnosti se závislými dětmi; významně zde roste podíl dělnických domácností — ty tvoří polovinu všech osob a tři čtvrtiny celkového souboru dětí. Zkoumanou skupinu srovnává také z hlediska územního. Upozorňuje na celkové nepříznivé postavení Prahy, Východoslovenského a Středoslovenského kraje. Na ostatním území ČSSR jsou podíly osob, žijících pod hranicí sociálního minima, vyrovnány.

Rozhodujícím faktorem vzniku omezené možnosti spotřeby v rodinách s jedním

ekonomicky aktivním členem je vysoký počet vyživovaných osob. Zvláště ohrožené omezenou možností spotřeby jsou domácnosti, ve kterých je zaměstnán pouze jeden člen, a neúplné rodiny, ze kterých více než jedna čtvrtina žije pod hranicí sociálního minima. Ohroženost neúplných rodin autor dokládá i faktem, že pod hranicí existenčního minima žije každé patnácté dítě z neúplné rodiny.

Z rozboru domácností nepracujících důchodců vyplývá, že nejvyšší míra ohrožení omezenou možností spotřeby se vyskytuje u podsouboru nejstarších a nejmladších důchodců.

V závěru studie se autor zamýšlí nad náměty pro možná opatření v této sociálně-politické oblasti. Za nejdůležitější považuje pravidelné přizpůsobování výše dávek pohybu průměrné mzdy, zejména u nejnižších důchodů, kde je důchod jediným zdrojem obživy. Za nežádoucí považuje úpravu zákonných norem, týkajících se dvojic důchodců odkázaných na jeden příjem a rodin důchodců se závislými dětmi. K úvaze dává i prozkoumání možnosti opatření ve prospěch důchodců starších sedmdesátí let a invalidních důchodců se závislými dětmi. Všem těmto skupinám by měly věnovat pozornost jak národní výbory, tak i podniky v rámci svých plánů sociálního rozvoje.

Studie Miroslava Hiršla je zatím poslední z řady prací, ve kterých se zabývá problematiku sociálně potřebných občanů. Je příkladným dokladem užitečnosti a účelnosti využití dat ze sčítání lidu a mikrocensů. Právě jeho sociologické analýzy se staly podkladem pro úpravu důchodového zabezpečení pracujících a stanovení hranice sociální potřeby, od které je možno poskytovat hmotnou pomoc z prostředků doplňkové péče.

Liliana Nerudová

A. G. Charčev: **Brak i semja v SSSR.** (Druhé, přepracované a doplněné vydání. Moskva, Mysl 1979, 366 s.)

Když vyšlo před patnácti lety, v roce 1964, první vydání Charčevovy knihy, stalo se milníkem v sovětské sociologii rodiny. Byl to zakladatelský čin, který shrnul a uspořádal soudobý stav vědomostí o sovětské rodině, podal přehled o stavu bádání, formuloval základní teoretická a metodologická východiska, vytýčil půdorys a stanovil perspektivy pro další vývoj. Byla to knížka, která Charčeva postavila jednoznačně do čela sovětských matrimonilogů a získala mu i široké mezinárodní uznání.

Vychází-li dnes Brak i semja v SSSR podruhé, není to prostá reedice. Společenský vývoj i věda o rodině prodělaly za tu dobu téměř jedné generace ohromný vývoj; rodiny dětí se podstatně liší od rodin, z kterých vycházejí, mají jiné potřeby, možnosti i podmínky rozvoje. Jak píše autor v úvodu, došlo zejména k „podstatnému rozšíření možnosti pro upevnění rodiny a zvýšení její sociální role“ (s. 3). Na druhé straně ovšem postavil prudký společenský rozvoj sovětskou rodinu před řadu protikladů, problémů a obtíží, jejich řešení je naléhavé a činí aktivní demografickou politiku nezbytnou. Sociologie rodiny odpovídá na tento vývoj výrazným posunem důrazu z jednoho typu tématu na druhý, prohloubením záberu, přehodnocením některých starých závěrů a předpokladů. Také na západě se mění témata, směr pozornosti, teoretická východiska a praktické závěry sociologie rodiny. Hovoří se tu o „sexuální revoluci“, o radikální změně vnitřní struktury i funkcí rodiny a sociální výzkum i teorie hledají odpovědi na otázky po dalším směru tohoto dramatického vývoje; a snaží se s nimi vypořádat. Obsahuje, tak jako už první vydání, velmi solidní změnamy, jako sociologie rodiny.

Nové vydání Charčevovy knihy reflektuje všechny tyto změny, reaguje na ně a snaží se s nimi vypořádat. Obsahuje, tak jako už první vydání, velmi solidní historicko-teoretický úvod, který zařazuje výzkum rodiny do širšího rámce sociologické teorie a staví ho na pevný základ marxistické filozofie a historiografie. Hlavní sledovaný historický proud týká se samozřejmě vývoje instituce rodiny v evropské feudální a kapitalistické společnosti s průhledy daleko před náš letopočet; mezi cito-